A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ MEZŐGAZDASÁGÁNAK FÖLDHASZNÁLATI ÉS GAZDASÁGSZERKEZETI JELLEMZŐI

KACZ KÁROLY – HEGYI JUDIT

ÖSSZEFOGLALÁS

A Nyugat-Dunántúli Régió földhasználatában a gazdálkodó szervezetek jelentősebb szerepet játszanak, mint az egyéni gazdálkodók. Az általuk használt földterület átlagos mérete meghaladja az országosan jellemzőt, az egyéni gazdaságok által művelt földek átlagos nagysága viszont kisebb az országosnál.

Az Általános Mezőgazdasági Összeírást (2000) követő három évben országosan mind az egyéni gazdaságok, mind a gazdálkodó szervezetek száma csökkent. A vizsgált régióban ezzel szemben csak az egyéniek száma esett vissza jelentősebben.

BEVEZETÉS

A rendszerváltás előtti időszakban a hazai mezőgazdaság sikerágazatként működött, de az 1990-es években történő általános gazdasági visszaesésben a legnagyobb mértékű termelés- és hatékonyságcsökkenést produkálta. Ennek okai – több más ismert tényező mellett – leginkább a privatizáció módjában, a privatizációt követő gazdaságpolitikában keresendők.

Felvetődik az a stratégiai jelentőségű kérdés, hogy az Unióhoz történt csatlakozásunk milyen folyamatokat indít el a birtokviszonyok és az üzemi méretek kapcsolatának tekintetében? Fontos felvetés az is, milyen ütemben és milyen irányban haladnak a koncentrációs folyamatok és milyen fő gazdasági formákban zajlik majd a mezőgazdasági termelés?

Tanulmányunkban a jelenlegi helyzetképet mutatjuk be a földhasználat és a mezőgazdasági gazdaságok szerkezetének tekintetében országunk egy mezőgazdasági szempontból nagyon jelentős térségéről, a Nyugat-Dunántúli Régióról. Nem kívánjuk vitatni a tervezés-statisztikai területi egységek rendszerét, mivel ez már számos szakmai fórum keretein belül megtörtént. Elfogadjuk azt a tényt, hogy ez a régió nem homogén területeket, hanem közel azonos fejlettségű megyéket fog össze, amelyek földrajzi fekvésüknél fogva (összekötő szerep a nyugat-európai országokkal, amit a Burgenlanddal létrehozott Nyugat-Pannónia Eurégió tovább segít) és gazdasági potenciáljuk alapján rokoníthatók.

1. A FÖLDHASZNÁLAT JELLEMZŐI A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

A tervezési-statisztikai régiók rendszere 7 területi egységet határoz meg Magyarországon[1]. A három megyéből (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) és ezen belül 21 kistérségből álló Nyugat-Dunántúli Régió az ország területének 12%-át foglalja el.

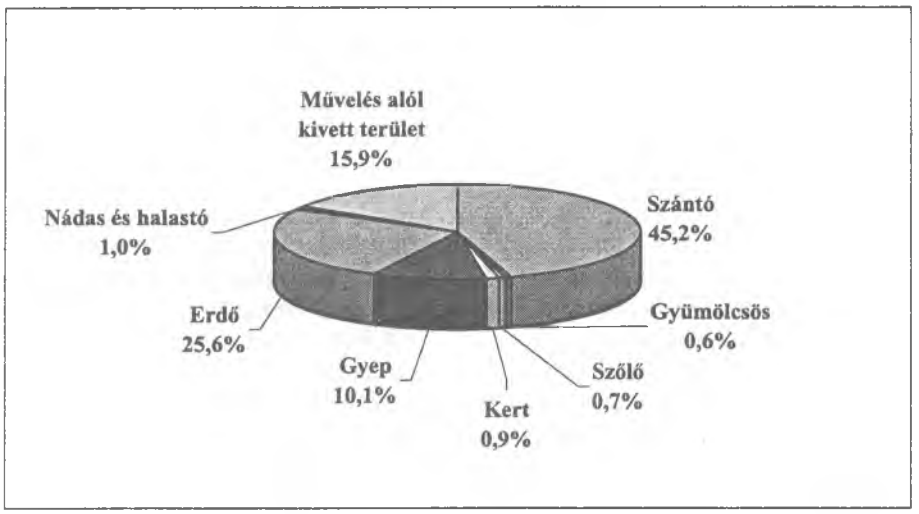
[1] NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics): az Európai Unió statisztikai, ötszintű hierarchikus osztályozási rendszere, amelyben a magyarországi régiók a NUTS II-es szintet képviselik.

A természeti környezet mezőgazdasági szempontból fontos elemei – a talaj minősége, fekvése, a klimatikus tényezők és a vízrajzi helyzet – alkalmassá teszik a régiót arra, hogy abban jelentős mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenység folyjék.

A Nyugat-Dunántúli Régión belül rendkívül változatosak a termőhelyi adottságok, ezért a földhasználat – ezen belül a rendelkezésre álló eszközállomány – jellemzői is igen eltérőek. Kedvező környezeti adottságai miatt a földterület 84%-a hasznosul, ami meghaladja az országos átlagot. Az 1 115 600 hektár teljes földterületből 938 600 hektár a termőterület és 641 400 hektár a mezőgazdasági terület. A KSH 2002. évi összesítése alapján a régió összes földterületének művelési ágak szerinti megoszlását az 1. ábra mutatja.

1. ábra

Földterület megoszlása a régióban, 2002

Forrás: KSH (2003)

A régió lakosságának közel egynegyede folytat mezőgazdasági tevékenységet (227 100 fő) jövedelemszerzés, illetve -kiegészítés céljából. Ez az arány a Budapest nélkül számított országos átlaghoz hasonló, azonban kistérségenként tág határok között változik, összefüggésben a városiasodás mértékével. Megyénként a településhálózat jellegének megfelelően terjedt el a gazdálkodás: a leginkább urbanizálódott Győr-Moson-Sopronban a lakosság alig egyötöde, az aprófalvas településszerkezetű Zalában élőknek ellenben háromtizede végez legalább időnként mezőgazdasági munkát.

Földhasználat az egyéni gazdaságoknál

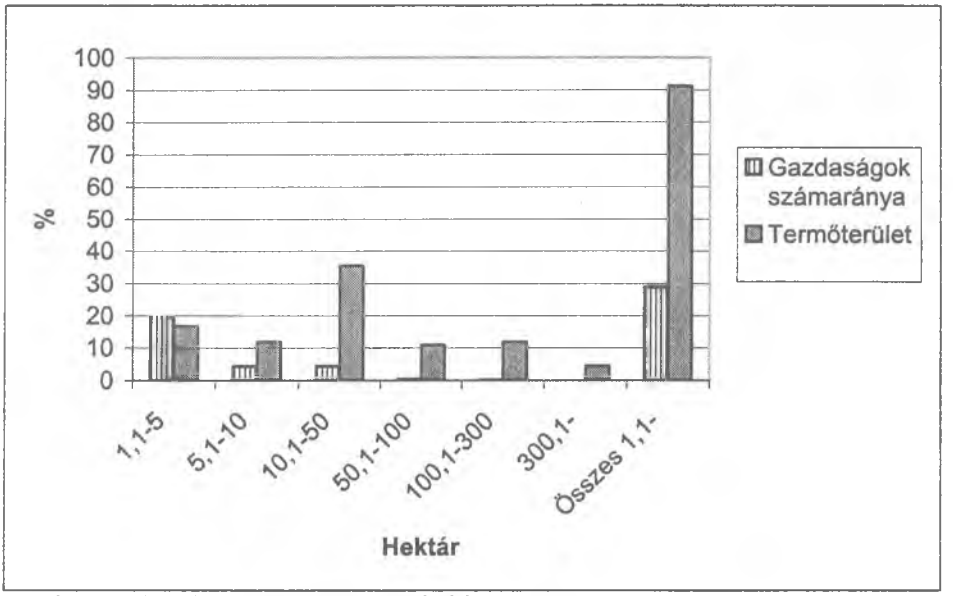
A KSH adatai alapján 2000-ben a régióban az egyéni gazdaságok átlagos földterülete 2,54 hektár volt, ami valamivel elmarad az országos átlagtól (2,7 ha). Az egyéni gazdaságok az összes földterület 40,3%-át használják a Nyugat-Dunántúlon, ami szintén kisebb az országos átlagnál (44,8%). Az egyéni gazdaságok kisebb szerepére a régióban magyarázatul szolgálhat a gazdasági társaságok és szövetkezetek dominánsabb jelenléte, az agrártermelésben játszott meghatározóbb szerepvállalása.

Az egyéni gazdaságok megoszlása termőterületük nagysága szerint a következő volt 2000-ben: 5 hektár alatti 90,56%, 5-10 hektár közötti 4,33%, 10-50 hektár közötti 4,47%, 50 hektár fölött pedig 0,63%. Mindez megközelítőleg az országos átlagnak megfelelő.

Az Európai Unióban az 1 hektár alatti földhasználókat nem tekintik gazdaságoknak. A KSH által ebbe a kategóriába sorolt gazdaságok száma 29 073.

2. ábra

Az egyéni gazdaságok és termőterületük megoszlása a termőterület nagysága szerint, 2000

Forrás: KSH (2001) adatai alapján saját számítás

A 2. ábrán megfigyelhető, hogy az egyéni gazdaságok 19,4%-a gazdálkodott 1 és 5 hektár közötti területen és hasznosította az összes egyéniek által használt földterület 16,7%-át. A következő szinteken már megfordul az arány, pl. 10 és 50 hektár között a gazdaságok 4,5%-a műveli a termőterület 35,5%-át. 100 és 300 hektár között az egyéniek 0,2%-a tevékenykedik, viszont az összterület 11,8%-án gazdálkodnak. A legnagyobb kategóriában, 300 hektár felett működik a magángazdaságok mindössze 0,03%-a, de ők is a termőterület 4,5%-át hasznosítják.

Az egyéni gazdaságok művelési ágak szerinti földhasználata az 1. táblázat adataiból látható. Az ország összes, egyéni gazdaságok által használt földterületének mintegy 10%-a régióban található. Az egyéni gazdaságok az országoshoz hasonlóan a Nyugat-Dunántúlon is területük héttizedét művelik szántóként. A szántóföldek aránya kistérségenként tág határok közt szóródik: a legkedvezőbb adottságú Kisalföldön jóval magasabb, mint a szabdalt területű dombságokon.

1. táblázat

Az egyéni gazdaságok termőterülete főbb művelési ágak szerint, 2000

Területi egység	Összes termőterület		Termőterületen belül (%)				
	ha	%	szántó	gyümölcs	szőlő	gyep	erdő
Gy-M-S	107 578	4,2	79,2	1,1	1,7	7,0	9,6
Vas	70 949	2,8	61,2	1,5	1,0	9,0	25,9
Zala	75 331	3,0	64,0	1,6	3,2	15,6	14,2
Nyugat-Dunántúl	**253 857**	**10,0**	**69,6**	**1,4**	**1,9**	**10,1**	**15,5**
Ország összesen	2 543 926	100,0	73,2	2,1	2,3	11,7	8,6

Forrás: KSH adatai és saját számítás (2001)

2000-ben országosan az egyéni gazdaságok közel 40%-a volt vegyes profilú, szintén 40% a csak növénytermesztők és mintegy 20% a csak állattartók aránya. Ehhez viszonyítva a Nyugat-Dunántúlon magasabb volt a kizárólag növénytermesztéssel foglalkozók (47%) és alacsonyabb a csak állattartók (11%) aránya. 2003-ra a Régióban nőtt a specializált gazdaságok aránya (növénytermesztő 51%, állattenyésztő 12,6%) és a csökkent a vegyes termelésűeké (36,4%).

A GAZDÁLKODÓ SZERVEZETEK FÖLDHASZNÁLATÁNAK JELLEMZŐI

A gazdálkodó szervezeteknél 2000-ben az átlagos földterületi méret 710,38 hektár volt, a hét régió tekintetében a legmagasabb. Ennek okai a gazdasági társaságok és szövetkezetek által használt földterületek eredetileg (több évtizedre visszamenőleg) is magasabb átlagos nagyságával, illetve az üzemek számarányának alakulásával magyarázhatók. A gazdasági szervezetek művelik a földterületek kereken 60%-át.

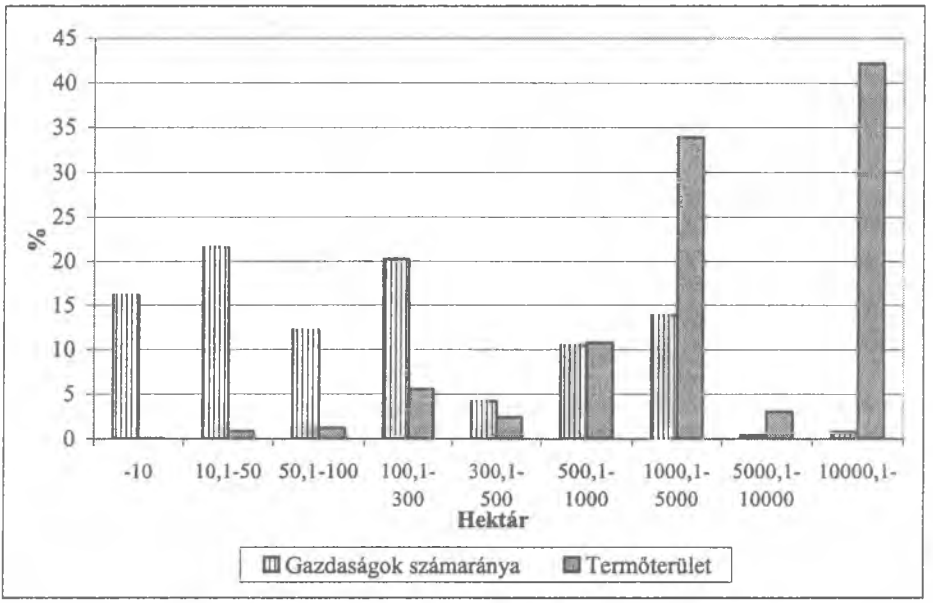
A termőterület nagysága szerinti megoszlás a gazdálkodó szervezetek tekintetében a Régión belül a következőképpen alakult 2000-ben: 50 hektár alatt 37,8%-uk, 50 és 300 hektár között 32,5%-uk, 300 és 1000 hektár között 14,7%-uk, míg 1000 hektár felett 15,1%-uk működött. Egyébként a gazdálkodó szervezetek csoportjában a régiók közötti különbségek kisebbek, mint az egyéni gazdaságok csoportjában.

A 3. ábra alapján megállapítható, hogy a 10 hektár alatti (lényegében 1 és 10 hektár között működő) gazdaságok az összes gazdálkodó szervezet alig több mint 16%-át jelentik és az összes általuk használt földterület csupán 0,07%-át művelik. Egyedül az 500 és 1000 hektár közötti kategóriában van „egyensúlyban" a gazdaságok aránya és az általuk használt földterület (10,5 és 10,8%). Figyelemre méltó az 5000 és 10 000 hektár közötti üzemek csekély aránya mind üzemszám, mind a használt földterület tekintetében, 10 000 hektár fölött viszont az összes gazdálkodó szervezet 0,8%-ára jut a földterület 42,1%-a.

A gazdálkodó szervezetek művelési ágak szerinti földhasználatát a 2. táblázat adatai mutatják. Az egyéni gazdaságokhoz viszonyítva a szántó művelési ág mellett főként az erdőterületek tekintetében kiugróan magas az általuk használt földek aránya.

3. ábra

A gazdálkodó szervezetek és termőterületük megoszlása a termőterület nagysága szerint, 2000

Forrás: KSH (2001) adatai alapján saját számítás

2. táblázat

A gazdálkodói szervezetek termőterülete főbb művelési ágak szerint, 2000

Területi egység	Összes. termőterület		Termőterületen belül (%)				
	ha	%	szántó	gyümölcs	szőlő	gyep	erdő
Győr-Moson-Sopron	184 854	5,2	61,1	0,2	0,2	6,1	29,8
Vas	148 858	4,2	61,1	0,2	0,1	5,6	32,9
Zala	202 625	5,7	30,0	0,8	0,1	7,0	62,1
Nyugat-Dunántúl	**536 337**	**15,0**	**49,3**	**0,4**	**0,1**	**6,3**	**42,9**
Ország összesen	3 574 230	100,0	56,0	0,6	0,2	8,6	33,5

Forrás: KSH adatai és saját számítás (2001)

A Régióban működő gazdasági társaságok és szövetkezetek termelési típusaiban változások következtek be három év alatt: 2000-ről 2003-ra a növénytermelő, állattenyésztő és vegyes gazdaságok aránya 46,8; 8,9; 44,3%-ról 70; 10,4; 19,6%-ra módosult, ami jelzi körükben a specializációs folyamatok előretörését.

2. A RÉGIÓ GAZDASÁGSZERKEZETÉNEK JELLEMZŐI

A társadalmi-gazdasági rendszerváltás során a Nyugat-Dunántúlon – az ország más régióihoz hasonlóan – gyökeresen átalakult a szervezeti struktúra, amely változást elsődlegesen a magánosítást elősegítő gazdaságpolitika generálta. A privatizáció hatásaként a múlt évtized első felében általánossá vált a nagyobb szervezetek szétaprózódása. A mezőgazdaságban e folyamatnak speciális jogi keretet szabtak a kárpótlási és szövetkezeti törvények, valamint a reorganizációs kormányrendeletek.

A Nyugat-Dunántúli Régióban működő mezőgazdasági szervezetek száma mindhárom megyében a 90-es évek végétől összességében kismértékű csökkenést mutat. Ez a folyamat a „természetes szelekció" részének tekinthető és az Európai Uniós csatlakozással feltehetően még tovább erősödik.

A 2002. év végén az üzemek számát tekintve a régió országos szinten a középmezőnybe volt sorolható. (3. táblázat) A régióban, a három megye közötti különbségek az eltérő természeti adottságokkal magyarázhatók, elég csak a szántók és erdők arányaira utalni.

3. táblázat

A régióban működő mezőgazdasági szervezetek száma és megoszlása, 2002

Területi egység	Gazdasági társaság		Mg-i szövetkezet		Egyéni vállalkozás		Összesen	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Győr-Moson-Sopron	459	1,2	93	0,3	1295	3,5	1847	5,0
Vas	344	0,9	57	0,2	926	2,5	1327	3,6
Zala	453	1,2	41	0,1	1112	3,0	1606	4,4
Nyugat-Dunántúl	**1256**	**3,4**	**191**	**0,5**	**3333**	**9,0**	**4780**	**13,0**
Ország összesen	10 145	27,5	1577	4,3	25 167	68,2	36 889	100

Forrás: KSH adatai és saját számítás (2003)

Az 4. ábra jól szemlélteti, hogy az elmúlt több mint fél évtizedben a szövetkezetek száma visszaesett, míg a gazdasági társaságoké emelkedett. Az előbbieknél ez valószínűleg nem csupán megszűnést, hanem megváltozó működési formát (rt., kft.) is jelent, egy részük gazdasági társaságként folytatja működését.

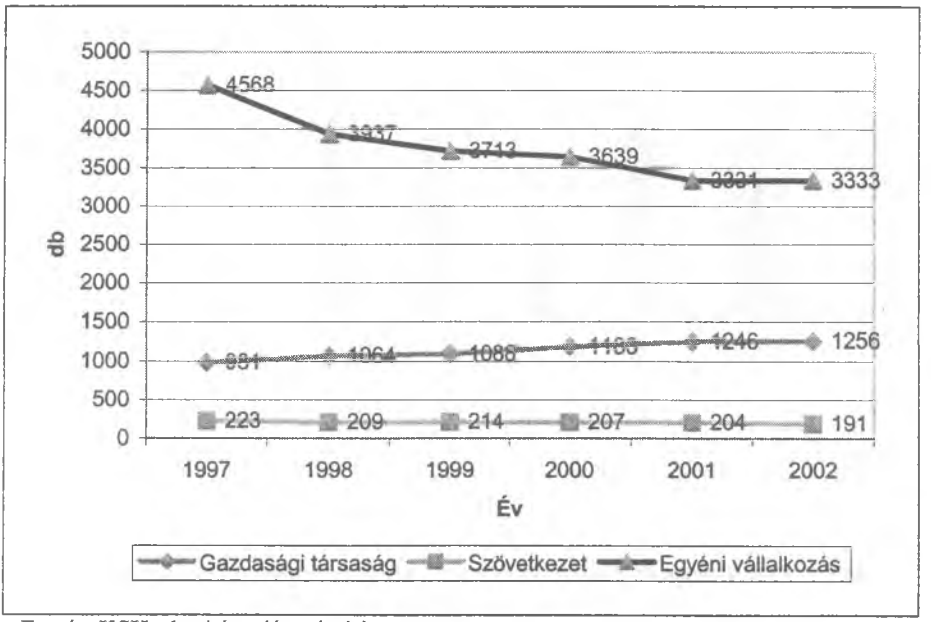
A gazdasági társaságok száma 6 év alatt 275-tel emelkedett. Ezen belül a korlátolt felelősségű társaságok száma nőtt jelentősen. A régióban működő külföldi érdekeltségű üzemek többsége ezt a működési-társasági formát választotta.

Az egyéni vállalkozások száma viszont csökkent. 1997 és 2001 között 1237 szűnt meg. Az egyéniek által használt földterületek összessége nem változott jelentős mértékben, így területi koncentrálódás tanúi lehetünk.

Érdemes megfigyelni a 2002-ben bekövetkezett megtorpanást az egyéni gazdaságok számcsökkenésében, melyben nagy valószínűséggel szerepet játszott az ez évtől létező családi gazdasági jogi forma. Kökényesi *(2002)* az FVM adatait felhasználva publikálta a családi gazdaságok számának és üzemméretének alakulását a régióban. A Nyugat-Dunántúli Régióban 2002-ben összesen 1377 családi gazdaság működött 82 908 hektáron, 60,2 hektáros átlagos birtoknagysággal. Az egy gazdaságra eső átlagos terület tehát növekszik a Nyugat-Dunántúli Régióban.

4. ábra

A működő mezőgazdasági szervezetek számának alakulása a Nyugat-Dunántúli Régióban

Forrás: KSH adatai és saját számítás

Az ÁMÖ 2000 eredményét felhasználva azonos intervallumokra átkonvertálva szerepeltetjük az egyéni gazdaságok és gazdálkodó szervezetek (gazdasági társaságok, szövetkezetek) régiós adatait az összehasonlíthatóság érdekében.

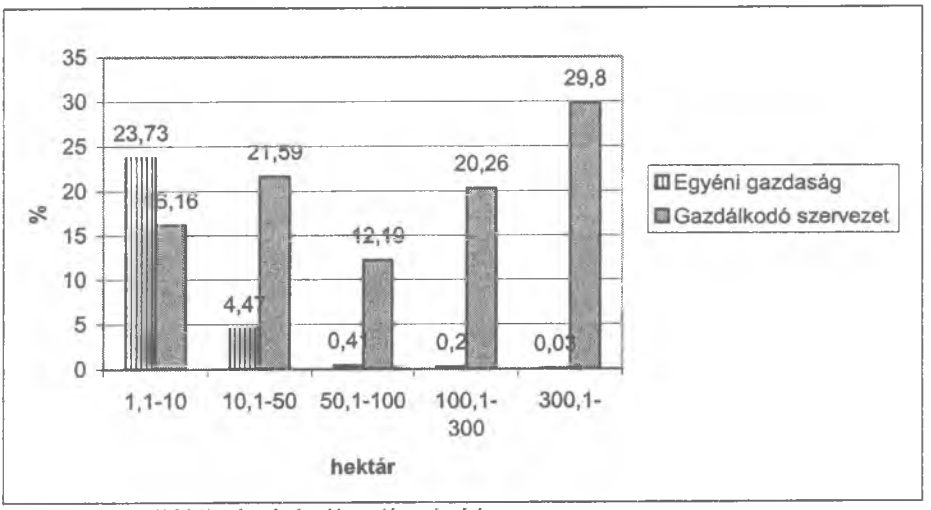
Az 5. ábrán az egy hektár feletti, ténylegesen egyéni gazdaságnak nevezhető üzemek és gazdálkodó szervezetek számarányának százalékos megoszlása szerepel termőterületük nagysága szerint 5 kategóriába sorolva. Az üzemméret szerinti eltérés a két üzemi-működési forma között önmagáért beszél: 2000-ben a 100 806 egyéni gazdaság csupán 28,8%-a (29 073) gazdálkodott 1 hektár fölötti területen, ugyanez az arány a gazdálkodó szervezetek tekintetében gyakorlatilag 100% volt.

Különösen a szántóföldi növénytermelésben rentábilisnak tekinthető 50 hektár fölötti csoportokban elenyésző az egyéni gazdaságok számaránya (0,64%). A régió gazdálkodó szervezetei közül 50 hektár felett működött az összes gazdasági társaság és szövetkezet 62,3%-a.

Már árnyaltabb a kép, amennyiben a Nyugat-Dunántúli Régió mezőgazdasági üzemeinek a termőterületből elfoglalt részesedését vizsgáljuk az általuk használt földterület nagysága szerint, az említett 5 intervallumot használva (6. ábra).

5. ábra

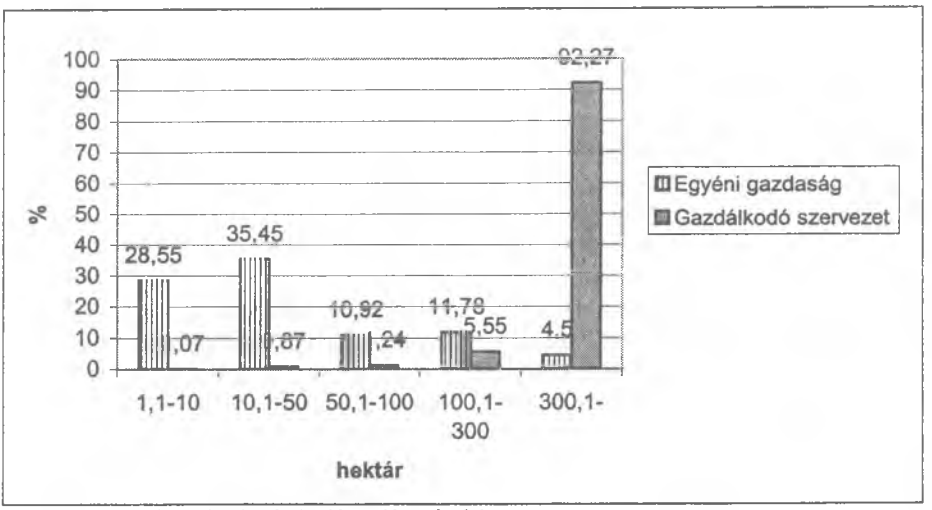
Az egyéni gazdaságok és gazdálkodó szervezetek számának megoszlása a termőterületük nagysága szerint, 2000

Forrás: KSH (2001) adatai alapján saját számítás

6. ábra

Az egyéni gazdaságok és gazdálkodó szervezetek termőterületének megoszlása a termőterületük nagysága szerint (%)

Forrás: KSH (2000) adatai alapján saját számítás

Figyelemre méltó, hogy a 100 hektár altti gazdálkodó szervezetek az összes földterület csupán 2,2%-át használták, míg a földterület 92,3%-át a 300 hektár felettiek művelték 2000-ben.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Burgerné Gimes Anna (2003): Földhasználati és földbirtok-politika az Európai Unióban és néhány csatlakozó országban. Közgazdasági Szemle, L. évfolyam 2003. szeptember – (2) Kökényesi László (2002): A családi gazdaságokról. Gazdálkodás, XLVI. évfolyam 3. szám – (3) KSH (2000): Földhasználat Magyarországon a 2000. évben – településsoros adatok – (ÁMÖ 2000) Budapest, 479. p. – (4) KSH Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyei igazgatóságai (2001): A magyar régiók mezőgazdasága, 2000. Nyugat-Dunántúl. Győr, Szombathely, Zalaegerszeg, 119. p. – (5) KSH (2001): A mezőgazdaság gép- és épületállománya 1991-2000. Budapest, 49. p. – (6) KSH (2003): Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. Budapest, 353. p. – (7) KSH (2003): Magyarország régiói. Budapest, 134. p. – (8) KSH (2004): Magyarország mezőgazdasága, 2003 (Gazdaságszerkezeti összeírás – előzetes adatok). Budapest, 34. p. – (9) Salamon Lajos (2000): Az agrártermelés főbb mutatóinak változása Győr-Moson-Sopron megyében. Keszthely, XLII. Georgikon Napok, 2000. szeptember 21-22.

CHARACTERISTICS OF AGRICULTURAL UTILISATION AND ECONOMIC STRUCTURE OF THE WESTERN TRANSDANUBIAN REGION

By:
KÁROLY, KACZ – JUDIT, HEGYI

In the agricultural utilisation of the western Transdanubian region, the large farming organisations played a much more important role than the individual privat farms. The average area of all farming units has been substantially larger than the country's mean, whereas the individual farmers owned smaller fields than the average of the whole country.

In the triennium of the General Agricultural Census of 2000, the number of individual farms diminished as well as that of the farming societies. In the region examined, only the population of the individual farmers has been reduced significantly.